

Tussen droom en werkelijkheid

Over: het leven als droom: Borges & Sabato, Pavese, Pessoa, Shakespeare

Over: visioenen en dromen: Paz

Over: een gedroomde plek: Heaney

Naar aanleiding van de uitspraak van Kant, dat de mens leeft van 'noodzakelijke illusies', die niet te corrigeren zijn (Koek G. 2002, 106vv), komt men dicht in de buurt van het literaire thema, dat het leven zelf een droom is (aldus Calderon de la Barca, 1600-1681), maar dan in een moderne variant: 'Een subject, dat eenmaal uit de droom geholpen, verder droomt, maar nu wéét dat het droomt'. In de filosofie ben ik dit thema tegengekomen bij Arthur Schopenhauer (1788-1860) en Friedrich Nietzsche (1844-1900). Bij hen gaat het om een wegdromen van de ondraaglijkheid van het bestaan.

Schopenhauer formuleert het aldus: 'Ons leven en onze dromen zijn als bladzijden van een en hetzelfde boek. Dat boek doorlezen als een samenhangend geheel komt overeen met het werkelijke leven. Maar is ons vaste leesuur (de dag) ten einde en de tijd voor ontspanning gekomen, dan bladeren wij er vaak werkeloos nog wat in rond en slaan zonder orde of verband nu eens hier, dan weer daar een bladzijde op: vaak een die we al gelezen hebben, vaak een nog onbekende, maar altijd een bladzij uit dat ene zelfde boek. Zo'n apart gelezen bladzijde houdt weliswaar geen direct verband met wat we bij onze gewone lectuur van voor naar achteren krijgen, maar doet er toch ook weer niet zo heel veel voor onder, als men bedenkt dat die successieve lectuur van het hele boek evengoed zo maar ergens begint en eindigt, en dus best als één enkele, wat langer uitgevallen, bladzijde kan worden beschouwd' (Schopenhauer A. 1981: 189). Nietzsche ziet ons als dromers. 'Voor hem is ons hele trotse, 'goochelachtige' bewustzijn niet meer dan één grote droom. De natuur verzwijgt ons zo goed als alles over ons lichaam, ze sloot ons in het bewustzijn op en gooide de sleutel weg. Wee onze nieuwsgierigheid als we uit ons bewustzijnskamertje eens omlaag zouden kunnen kijken en zouden beseffen dat we in ons niet-weten rustig liggen uitgestrekt op het meedogenloze, het begerige, het onverzadigbare, het moorddadige' (geciteerd bij: Nierop van M. 1996,638).

Jorge Luis Borges (1889-1986) en Ernesto Sabato (1911-2011) - De droom als een ander boek

In een speciaalnummer van Literair paspoort, gewijd aan Borges, stond een gesprek tussen Borges en Sabato over de betekenis van de droom. De vraag was: Wat roept het woord droom bij u op? Hoe denkt u over de waarde van de droom, over de realiteit in de dromen?

(Borges) 'Er is een argument van Schopenhauer dat me weerlegbaar lijkt: hij schreef dat leven en dromen bladzijden van eenzelfde boek waren, en dat ze op volgorde lezen leven is, en ze doorbladeren dromen'.

(Sabato) 'Het overtuigt mij evenmin. De droom is een ander boek, geen doorgebladerd boek. Het is een boek waar een andere logica geldt en waar volkomen anders geredeneerd wordt'.

(Borges) 'Er is een ander argument, van Kant, dat me evenmin bevalt. Hij zegt dat in de werkelijkheid de dingen gevolgen hebben die zelfs jaren kunnen duren. In je dromen niet. Daar is het alsof ze niet plaats gevonden hebben. Maar in dat geval zou je om droom van werkelijkheid te onderscheiden twintig of dertig jaar moeten wachten.

(Sabato) 'Dat helpt ons ook niet verder. De tijdsduur, in bergsonniaanse zin, is in je dromen volkomen anders dan in de werkelijkheid: een minuut in een droom kan eeuwen duren. En in de droom kunnen de dingen ook gevolgen hebben, die eeuwen, dat wil zeggen minuten, kunnen duren' (Borges J./Sabato E. 1982, 98).

Seamus Heaney (1939) - Een gedroomde plek

Heaney probeert zich een beeld te vormen van de situatie van een Noord-Ierse schrijver en van de poëzie die hij schrijft. De beste pogingen daartoe monden uit in een schrijven dat een wijze van integreren is, van het herdistribueren van het hele terrein van culturele en politieke krachten tot een draaglijke orde. Maar dit geldt ook voor de gewone bevolking.

‘De hele bevolking is bedreven in het mysterie van het tegelijkertijd leven op twee plaatsen. Net als alle andere levende wezens zouden ze natuurlijk liever op één plaats leven, maar intussen behelpen ze zich met een geconstrueerde bestemming, een interim-plek waarvan de fundamente de gebieden van de zelf-verdeling overspannen, een plek voor opgeloste tegenspraak, de verwarring voorbij. Een plek die niet bestaat, een plek die slechts een droom is, aangezien dit beloofde land van duurzame samenhang en doorlopende thuiskomst niet iets is dat uiteindelijk te bereiken valt door constitutionele hervorming of territoriale integratie’ (Heaney S, 1996, 168).

Cesare Pavese (1908-1950) - Een Godsgeschenk

Pavese ziet het leven als een droom.

‘Men heeft zoveel besproken, beschreven en rondverteld welke paniek ons leven, onze wereld, onze cultuur beheerst, dat het zien van de zon, de wolken, het de straat opgaan en gras, stenen, honden zien ontroert als een grote genade, als een Godsgeschenk, als een droom. Maar een werkelijke droom, die voortduurt, die er is’ (Pavese C. 1987, 337-338).

Octavio Paz (1914-1998) - Visioenen en dromen

Paz probeert de verschillen aan te geven tussen de dichter Thomas Eliot (1888-1965) en de surrealisten. Eliot plaatst zichzelf in de literaire traditie, terwijl de surrealisten volgen wat het onbewuste hen ingeeft. Voor hen is poëzie de transcriptie van de *andere stem* die in iedere van ons spreekt wanneer wij de stem van het waken tot zwijgen brengen. Voor de Anglo-Amerikanen, waartoe Eliot behoort, is poëzie techniek, beheersing, meesterschap, bewustzijn, luciditeit.

‘De verschillende waardering van dromen en visioenen is niet minder opvallend en onthullend dan die van de erotiek. Eliot merkt op dat ‘Dante leefde in een tijd waarin mensen nog visioenen hadden..Tegenwoordig hebben wij slechts dromen en we zijn vergeten dat het zien van visioenen voorheen een interessantere, meer gedisciplineerde en betekenisvollere manier van dromen was dan de onze. We zijn er zeker van dat onze dromen van beneden komen en misschien is daarom de kwaliteit van onze dromen achteruit gegaan’.

De surrealisten verheerlijken dromen en visioenen, maar anders dan Eliot, trekken zij er geen scheidslijn tussen: beide komen ze van beneden op, beide zijn ze openbaringen van de afgrond en van de ‘andere kant’ van de mens, de donkere, de lichamelijke. Het lichaam spreekt in de dromen’ (Paz O. 1990a, 152-153).

Fernando Pessoa (1888-1935) - Dromend leven

Pessoa leeft als in een droom. Voor hem is leven dromen en dromen leven.

Nooit slapen

‘Ik slaap nooit: ik leef en ik droom, of liever, ik droom als ik leef en onder het slapen, wat ook leven is. Mijn bewustzijn kent geen onderbreking: ik neem waar wat mij omringt als

ik nog niet slaap of als ik niet goed slaap; ik begin onmiddellijk te dromen als ik echt slaap. Zodoende is wat ik ben een zich voortdurend ontrollen van onderling al dan niet verbonden beelden die zich altijd als uiterlijk voordoen' (Pessoa F. 1990, 208).

Een dromer

'Ik heb nooit iets anders willen zijn dan een dromer. Ik heb nooit geluisterd naar wie mij sprak over leven. Ik heb altijd toebehoord aan wat niet is waar ik ben en aan al wat nooit kan zijn. Alles wat, hoe laagstaand ook, niet van mij is, bevatte voor mij altijd poëzie. Ik heb nooit iets anders bemind dan niets. Ik heb nooit iets anders gewenst dan hetgeen ik me niet eens kon indenken. Ik heb van het leven nooit meer verlangd dan dat het zich voltrok zonder dat ik het voelde....Mijn manie om een onechte wereld te scheppen vergezelt me nog heden en zal me pas bij mijn dood verlaten' (Pessoa F. 1990, 254).

Twee waarheden over het leven

'Hoe verder we vorderen in het leven, hoemeer we onszelf overtuigen van twee waarheden die elkaar evenwel tegenspreken. De eerste is dat alle ficties van literatuur en kunst verbleken ten overstaan van de realiteit van het leven. Stellig verschaffen zij een hoogstaander genot dan die van het leven, maar ze zijn de dromen, waarin zich gevoelens voordoen, die men in het leven niet voelt en vormen voorkomen die men in het leven niet aantreft; het zijn echter dromen, waaruit men ontwaakt en die geen herinnering of heimwee achterlaten wanneer we vervolgens een tweede leven kunnen leiden.

William Shakespeare (1564-1616) - Van dromen gemaakt

In het toneelstuk 'The Tempest' van Shakespeare geeft Prospero, de hertog van Milaan, zijn oordeel over dromen 'We are such stuff/ as dreams are made on, and our little lives/ are rounded with a sleep'. Dit was het motto, dat Wim Kayzer gebruikte voor zijn T.V.-programma 'Een schitterend ongeluk', waarin de neuroloog Oliver Sacks (1933) het volgende commentaar geeft op dit motto: 'Ik denk dat we de hele tijd dromen, totdat we tenslotte inslapen' (Kayzer W. 1993, 45-46).

*'We zijn van de stof
Waar dromen van gevormd zijn, het korte leven
Is van een slaap omringd'*

Commentaar van Sacks op deze tekst:

*'Het lijkt misschien enigszins poëtisch, maar volgens mij is er een fysiologisch bewijs voor dat het waakbewustzijn niet zo erg verschilt van het droombewustzijn, alleen wordt het beperkt door de buitenwereld en de zintuigen. Het creatieve en het fantastische omgeven het waakbewustzijn in zekere zin. Het lijkt me niet dat er een duidelijk afgebakend, zuiver rationeel deel van de geest is, waaronder de dromen zitten. Volgens mij is er altijd wel iets van de kenmerken van een droom aanwezig [...]
Ik denk dat in ieder geval een paar kenmerken van sprookjesland en droomland altijd om ons heen hangen, dat onze creativiteit en diepgang als mensen hierin is geworteld. En dat als we onszelf van dat droomgebied afscheiden we grote problemen hebben'* (Kayzer W. 1993, 427-428).